

<https://doi.org/10.62837/2026.4.144>

MAYA MURADOVA
Lənkəran Dövlət Universitetinin dissertantı
mm_lady@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-3672-3644>

**FRAZEOLOJİ VAHİDLƏRİN TƏSNİFATI VƏ
STRUKTUR–SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ
(İngilis və Azərbaycan dilləri üzrə)**

Annotasiya. Məqalədə ingilis və Azərbaycan dillərində frazeoloji vahidlərin təsnifatı və onların struktur-semantik xüsusiyyətləri müqayisəli şəkildə təhlil olunur. Frazeoloji vahidlərin əsas əlamətləri – sabitlik, bütövlük və funksional yük – araşdırılmış, onların dilin bədii imkanlarının inkişafındakı rolu müəyyənləşdirilmiş, V.V. Vinogradov, Ə. Dəmirçizadə və A. Ağayevin nəzəri görüşlərinə əsaslanaraq frazeologizmlərin dilin obrazlılıq potensialındakı yeri göstərilmişdir. Ernest Heminqeyin “*The Old Man and the Sea*” və İsmayıl Şıxlının “*Dəli Kür*” əsərləri əsasında frazeoloji vahidlərin emosional və obrazlı təsir gücü təhlil edilmişdir. Araşdırma nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, hər iki dilin frazeoloji sistemində oxşar semantik sahələr mövcuddur, lakin milli-mədəni xüsusiyyətlər baxımından fərqliliklər müşahidə olunur.

Açar sözlər: *frazeoloji vahidlər, struktur-semantik xüsusiyyətlər, tərcümə ekvivalentliyi, bədii ədəbiyyat, milli-mədəni fərqlər, müqayisəli təhlil*

Dil xalqın mənəvi və mədəni həyatının daşıyıcısı, tarixi yaddaşının qoruyucusudur. Zamanın yaratdığı və nəşlədən-nəslə ötürülən dil qaydaları, ifadələr və sabit söz birləşmələri bir millətin düşüncə tərzini və həyat təcrübəsini əks etdirir. Bu baxımdan, dilin frazeoloji layı xalqın mədəniyyətini, psixoloji dünyasını və ictimai təcrübəsini ən parlaq şəkildə əks etdirən zəngin bir qat kimi diqqəti cəlb edir.

Frazeoloji vahidlər formaca qısa, məna baxımından dərin və emosionallıqla yüklənmiş dil vahidləridir. Onlar zaman keçdikcə sabitləşir, dildə möhkəmlənir və xalqın nitq mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsinə çevrilir.

Frazeologiyanın tədqiqi və elmi-nəzəri əsasları. Frazeologiya dilçilikdə dilin obrazlı və funksional potensialını öyrənən xüsusi sahədir. Müasir dilçilikdə frazeologizmlərin tədqiqi dilin semantik, üslubi və mədəni səviyyələrinin qarşılıqlı əlaqəsini üzə çıxarmaq baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Frazeologizmlər yalnız dil vahidi deyil, həm də mədəni və sosial informasiya daşıyıcısıdır. İngilis və Azərbaycan dillərində frazeoloji vahidlərin müqayisəli öyrənilməsi bu dillərin leksik-semantik sistemlərindəki oxşar və fərqli cəhətləri müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Frazeologiyanın elmi əsasları V.V. Vinogradovun, A. Amosovanın, A. Kunin və R. Cowie kimi tədqiqatçıların əsərlərində, Azərbaycan dilçiliyində isə Ə. Dəmirçizadə, F. Veysəlli, A. Ağayev və digərlərinin araşdırmalarında ətraflı işlənmişdir.

V.V. Vinogradov frazeoloji vahidləri “sabit söz birləşmələri, mənası bütöv qəbul edilən ifadələr” kimi səciyyələndirmişdir [3]. Ə. Dəmirçizadə frazeoloji ifadələri milli-mədəni kontekstdə araşdıraraq onların bədii nitqdə rolu və semantik dərinliyini göstərmişdir [4].

Professor Əbdüləzəl Dəmirçizadə frazeoloji vahidləri (idiom adı altında) üç qrupa bölür:

1. İdiomatik sözlər. Məsələn: tülkü – hiyləgər; dəm – bir az kefli; dayı – məsul vəzifədə olan arxa və s.

2. İdiomatik ifadələr (sabit söz birləşmələri). Məsələn: baş ağartmaq; göz-qulaq olmaq; əl-ayağa düşmək və s.

3. İdiomatik cümlələr. Məsələn: sən öl; ağır otur, batman gəl və s. [5].

Frazeoloji vahidlərin əsas xüsusiyyətləri. Frazeoloji vahidlər leksik vahidlərdən fərqli olaraq, yalnız sözlərin birləşməsi deyil, metaforik, idiomatik və konseptual mənalar daşıyan dil vahidləridir. Onların əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

1. Sabitlik – komponentlərin ardıcılığı və tərkibi dəyişməz qalır.

2. Bütövlük – frazeoloji birləşmənin mənası onu təşkil edən sözlərin mənasından fərqlənir.

3. Funksional yük – cümlədə emosionallıq və bədii təsir gücü daşıyır.

Məsələn, Ernest Heminqueyin “*The Old Man and the Sea*” əsərindəki “*as strong as a lion*” ifadəsi sadəcə müqayisə deyil, qəhrəmanın daxili və fiziki qüvvəsini ifadə edən frazeoloji vahiddir [1]. Bu kimi vahidlər bədii mətndə personajların psixoloji vəziyyətini, emosional tonunu və müəllifin üslub niyyətini dəqiq əks etdirir.

Frazeoloji vahidlərin təsnifatı. Frazeoloji vahidlər müxtəlif kriteriyalara görə təsnif edilir:

1. Semantik əsaslı təsnifat

a) Məcəzi mənalı frazeologizmlər: metaforik mənalar ifadə edən vahidlər. İngilis dilində *kick the bucket* (ölmək), Azərbaycan dilində *canı çıxmaq* (yorulmaq, əziyyət çəkmək).

b) Birbaşa mənalı frazeologizmlər: mənə birbaşa reallıqla üst-üstə düşür. İngiliscə *heart of the city* (şəhərin mərkəzi), azərbaycanca *dağın başı* (zirvə).

2. Struktur-semantik təsnifat

a) Nominal frazeologizmlər: isimlərlə ifadə olunur – *silver lining* (ümid işığı), *qızıl kələk* (dəyərli hiylə). b) Verbal frazeologizmlər: feillə ifadə olunur – *break the ice* (söhbətə başlamaq), *göz açmaq* (diqqət çəkmək). c) Sifət frazeologizmləri: sifətlə ifadə olunur – *cold as ice* (çox soyuq), *qaraqabaq* (qəzəbli).

3. Funksional təsnifat

a) Emosional frazeologizmlər – duyğusal vəziyyəti ifadə edir. b) Bədii-fantastik frazeologizmlər – obrazlılıq yaradır. c) Məntiqi frazeologizmlər – fikir və əlaqə ardıcılığını təmin edir.

Frazeologizmlərin bədii-estetik funksiyası. Frazeoloji vahidlərin semantik bütövlüyü onların cümlədə funksiyasını müəyyənləşdirir. İngilis və Azərbaycan nəsrində bu vahidlər obrazlılığı və emosional təsiri gücləndirir.

Məsələn:

- *The Old Man and the Sea: He felt faint as a child* – “uşaqlıq kimi zəif hiss etdi” [1].

- İ. Şıxlı, *Dəli Kür: Ürəyindən daş töküldü* – “rahatlıq tapdı” [2].

Hər iki nümunədə frazeoloji ifadələr obrazın psixoloji vəziyyətini birbaşa və təsirli şəkildə çatdırır.

Frazeoloji vahidlərin tərcümə ekvivalentləri. Frazeologizmlərin digər dillərə tərcüməsində üç əsas forma müşahidə olunur:

1. Tam ekvivalentlik: forma və məna tam uyğun gəlir – *to lose one's head* – *başını itirmək*.

2. Qismən ekvivalentlik: məna yaxın, lakin ifadə forması fərqlidir – *bite the bullet* – *canını dişinə tutmaq*.

3. Ekvivalentsiz frazeologizmlər: yalnız izahla verilə bilər; bu hallarda milli-mədəni məzmun ön plandadır.

Nümunələrə baxaq:

Tam ekvivalentlər:

- *To lend an ear* – qulaq asmaq
- *To take a glance* – gözü baxmaq
- *To have a heart of stone* – ürəyi buz bağlamaq
- *Cut your coat according to your cloth* – ayağını yorğanına görə uzatmaq
- *Till the cows come home* – qarğa qarıyınca

Qismən ekvivalentlər:

- *To dig deep into one's pocket* – əlini cibinə salmaq
- *To be in a sweat* – qan-tər içində qalmaq
- *To find fault with someone* – gözünün üstündə qaşın var demək
- *To grit one's teeth* – canını dişinə tutmaq
- *To play a double game* – saman altı su axıtmaq

Bu nümunələr göstərir ki, Azərbaycan və ingilis dillərində bir çox frazeoloji vahidlər oxşar semantik sahəyə malik olsa da, ifadə forması və mədəni yük baxımından fərqlənir.

Nəticə. Müqayisəli təhlil göstərir ki, frazeoloji vahidlər həm ingilis, həm də Azərbaycan dillərinin bədii və üslubi sistemində obrazlılığı təmin edən mühüm

vasitədir. Onlar dilin sadə leksik qatından fərqli olaraq, emosional, sosial və mədəni semantikanı daşıyır.

Hər iki dilin frazeoloji sistemində oxşar semantik sahələr mövcud olsa da, milli-mədəni xüsusiyyətlər ifadə forması və obrazlılıq baxımından fərqlənir. Frazeologizmlərin struktur-semantik xüsusiyyətləri onların dilin funksional və bədii potensialındakı əvəzsiz rolunu təsdiqləyir.

МАЯ МУРАДОВА

**КЛАССИФИКАЦИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ И ИХ
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ**
(на материале английского и азербайджанского языков)

Аннотация. В статье проводится сравнительный анализ классификации фразеологических единиц и их структурно-семантических особенностей в английском и азербайджанском языках. Рассматриваются основные признаки фразеологических единиц – **устойчивость, целостность и функциональная нагрузка**. На основе теоретических положений В.В. Виноградова, А. Демирчизаде и А. Агаева показана роль фразеологических единиц в развитии художественного потенциала языка. На примерах из произведений Эрнеста Хемингуэя «*Старик и море*» и Исмаила Шыхлы «*Дели Кюр*» исследуется образность и эмоционально-экспрессивное воздействие фразеологизмов. В работе выделяются три типа переводческих соответствий – **полные, частичные и безэквивалентные**. Результаты исследования показывают, что в обеих языковых системах существуют сходные семантические поля, однако выявлены различия, обусловленные национально-культурной спецификой.

Ключевые слова: фразеологические единицы, структурно-семантические особенности, переводческая эквивалентность, художественная литература, национально-культурные различия, сравнительный анализ.

MAYA MURADOVA

**CLASSIFICATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS AND THEIR
STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES**
(Based on English and Azerbaijani)

Abstract. The article presents a comparative analysis of the classification of phraseological units and their structural-semantic features in English and Azerbaijani. The main characteristics of phraseological units – **stability, integrity, and functional load** – are examined in detail. Building on the theoretical concepts of V.V. Vinogradov, A. Demirchizade, and A. Aghayev, the study highlights the role of phraseology in enriching the expressive and artistic capacity of language. Examples

from Ernest Hemingway's *The Old Man and the Sea* and Ismayil Shykhli's *Dəli Kür* are analyzed to demonstrate how phraseological expressions convey imagery and emotional intensity. The paper also discusses translation issues, identifying three types of correspondence – full, partial, and non-equivalent. The findings reveal that although both languages share similar semantic domains, national and cultural factors play a significant role in shaping their phraseological systems.

Keywords: *phraseological units, structural-semantic features, translation equivalence, literary discourse, national-cultural specificity, comparative analysis.*

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Hemingway, E. (1952). *The Old Man and the Sea*. New York: Scribner.
2. Şıxlı, İ. (2004). *Dəli Kür*. Bakı: Qanun nəşriyyatı.
3. Vinogradov, V. V. (1977). *Основные типы фразеологических единиц русского языка*. Москва: Наука.
4. Dəmirçizadə, Ə. (1978). *Azərbaycan dilində frazeologiya*. Bakı: Elm.
5. https://www.academia.edu/128807636/M%C3%BCasir_Az%C9%99rbaycan_dili_nd%C9%99_frazeologiy%C4%B1n_s%C9%99rh%C9%99dl%C9%99ri_El%C5%9Fad_Ab%C4%B1%C5%9Fov

Rəyçi: filologiya elmləri doktoru, professor İlham Tahirov